

DE LA UNIRE LA INDEPENDENȚĂ (1856–1878): UN PROCES ISTORIC*

DAN BERINDEI
(*Academia Română*)

Marile mutații prin care a trecut o bună parte a umanității în cursul Veacului Luminilor au cuprins și procesul de trezire a națiunilor în Europa centrală și de sud-est. Pentru români trecerea la națiunea modernă a fost deosebit de complicată, ei fiind, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea, divizați, sub dominația celor trei imperii ale zonei. Deși se găseau în situații și sub influențe diferite, ființa însă între ei puternica legătură a limbii unice lipsită de dialecte, ca și existența lor etnică „insulară” față de celelalte popoare ale zonei. Important mai era faptul că ființa un *nucleu*, cel al principatelor Țării Românești și Moldovei. Acesta beneficia pe de o parte de statalitate – deși îngăduită de suzeranitatea sultanului – dar era supus, pe de alta, legăturii cu Imperiul otoman, ajunsă însă și ea în ultima fază de existență! Raportul a fost definit de Mihail Kogălniceanu, la 9 mai 1877: „niște legături care erau slabe când românii erau tari, niște legături care erau tari când românii erau slabi”.

Oricum, după asediul Vienei din 1683 și regresul stăpânirii otomane în Europa orientală, s-au impus progresiv mutațiile decisive, care au dus la formarea unei națiuni române moderne și de asemenea a țărilor naționale. Unitatea, neatârarea și modernizarea au devenit din ce în ce mai stăruitor, pentru partea elevată a națiunii, subiect de meditație, de discuție și treptat obiective dominante. În 1821, Tudor Vladimirescu plănuia eliberarea raielelor dunărene situate pe teritoriul muntean, cu sprijinul Rusiei, evidențiind însă: „și apoi ne vor lăsa liberi și cu legile noastre”. În 1848, în condițiile date, nu s-a putut să se acționeze în Țara Românească decât pentru o deplină autonomie, pentru „independența dinlăuntru”, în programul de la Brașov al revoluționarilor moldoveni refugiați prevăzându-se însă „Unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat neatârnat românesc”. Îngrijorată, diplomația țaristă denunța, la rândul ei, pe revoluționarii români care urmăreau „răsturnarea ordinii stabilite și unirea celor două principate într-un singur stat, fără vreo legătură cu Rusia sau Poarta otomană”!

Peste câțiva ani, conflictul lor cu Rusia a determinat puterile occidentale ale continentului să-și îndrepte interesul către Europa orientală și cursul inferior al

* Articolele din acest grupaj corespund comunicărilor susținute în cadrul sesiunii *140 de ani de la războiul de independență*, desfășurată la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” în data de 20 iunie 2017.

Dunării în vremea războiului Crimeii, iar prin tratatul de pace de la Paris din 1856 s-a fixat un nou statut nucleului statal al românității. Celor două țări nu li s-a acordat independența, dar li s-a dat „o administrație independentă și națională”, înlăturându-se protectoratul Rusiei și, de asemenea, limitându-se drepturile de imixtiune ale puterii suzerane, ele au fost supuse unei garanții colective a celor șapte puteri.

Trebuie elogiată clasa politică a acelui moment pentru unitatea ei în privința obiectivelor naționale supreme, dar și pentru abilitatea ei integratoare în publicistica politică a continentului. Purtători de cuvânt ai programului național – clar definit în 1848 –, revoluționarii exilați au reușit să introducă problematica românească în dezbaterile politico-diplomatică internațională. Cu toate acestea, interesele diferite ale puterilor, mai ales ale celor limitrofe, au determinat ca revendicările fundamentale a momentului – unificarea nucleului principatelor – să nu i se dea rezolvarea dorită de majoritatea românilor.

Dar printr-o consecvență demnă de admirat mai ales astăzi, soluția a fost găsită prin ingenioasa dublă alegere, puterile fiind puse în fața unui fapt împlinit. Nu era însă vorba numai de Unire, deoarece Convenția de la Paris din 1858 a oferit posibilitatea unei treptate evoluții dorite de națiune și cel care a fost ales era un om al noilor timpuri, luptător pe baricadele din 1848. Alexandru Ioan Cuza era un patriot și a dovedit acest lucru în cursul celor șapte ani de domnie în care a urmărit să realizeze țelurile de bază: să consolideze Unirea, să intensifice programul de modernizare și totodată să urmărească obiectivul trecerii la neatârănare a țării, obiectiv care trebuia rezolvat într-un viitor ce nu mai putea întârzia și pe care Cuza îl dezvăluia lui Alecsandri în vara anului 1859. „Ca domnitor, îi scria el, sunt convins de necesitatea de a acționa cu vigoare și sunt decis de a scoate toate avantajele posibile din evenimentele ce se pregătesc pentru fericirea și independența poporului meu”.

De altfel și pentru diplomații vremii era o problemă ajunsă la ordinea zilei. Un diplomat belgian constata: „Dubla alegere echivalează cu Unirea Principatelor, Unirea Principatelor înseamnă independența lor”. Nu erau însă numai vorbe în vânt, deoarece pentru a-și arăta hotărârea de a obține recunoașterea alegerii sale, Cuza nu a ezitat să convoace tabăra de la Florești cu armatele reunite ale celor două țări, gata de a înfrunta o intervenție represivă otomană la Dunăre. În septembrie 1859, domnitorul avea însă să fie recunoscut de ansamblul puterilor garante.

În ceea ce privește complexul proces declanșat prin dubla alegere, obiectivul următor ce se cerea împlinit era cel al neatârării. De aceea, n-a fost acordată vreo importanță receptării firmanului de recunoaștere. „Totul era făcut astfel, comenta în acele zile polonezul Gradowycz ceremonia, ca să nu se facă ostentație, nici să se dea vreo strălucire lucrului. Sala de ceremonie era aproape goală. Iar domnitorul nu a sărutat firmanul. Totul s-a terminat într-un sfert de oră!” Independența devenise țelul unui viitor cât de apropiat sau, cum comenta consulul general britanic John Green, „mult dorita lor independență completă”. Semnificativ avea să fie și comportamentul domnitorului în 1860, când a efectuat prima sa vizită la Constantinopol și s-a comportat cu demnitate, ignorând, între altele, scaunul ce-i fusese pregătit la audiență și așezându-se lângă sultan. El a arătat limpede că trecuse vremea unei vasalități umilitoare!

În țară, atât unificarea concretă cât și reformele modernizatoare, multiforme, au arătat că Unirea nu era doar un act formal, ci unul care aducea profunde schimbări. Poate cele mai importante au fost cele din domeniul militar. Armatei i s-a acordat întreaga însemnătate având în vedere sarcinile ce aveau să-i revină. Autonomia a fost ferm afirmată, iar încălcările de frontieră pe linia Dunării n-au mai fost tolerate, au fost revendicate un număr de insule danubiene între Rusciuc și Vidin, iar vizitele efectuate de către domnitor la Constantinopol au fost calificate drept simple „vizite de curtoazie”. Au fost încheiate convenții directe cu alte state, fără intermediul Porții, pentru a se evidenția „independența politică”, s-au făcut încercări de a se bate o monedă națională – „romanutul” – și de a se institui o decorație națională – ordinul Unirii. Totodată, reformele ce au avut loc pe multe planuri n-au dus numai la unificarea instituțională, ci au contribuit și la consolidarea țării ca o entitate statală independentă, căreia îi mai lipsea doar sancțiunea internațională. Evidențiind rolul lui Alexandru Ioan Cuza, Mihai Eminescu avea să scrie în 1880 în „Timpul”: „Toate atributele unei neatârări reale s-au câștigat de către Vodă-Cuza, exceptând firma acestei realități”.

Trecerea de la domnia lui Alexandru Ioan I la noua domnie a prințului străin a fost și un evident pas mai departe către neatârare. Modalitatea de schimbare a capului statului, dincolo de voința suzeranului și mai ales desemnarea succesorului dintr-o seculară familie domnitoare a semnalat încă un pas spre o mutație compatibilă în viitor doar cu statutul de independență. Pentru noul domnitor, el însuși militar, acest lucru a reprezentat o obligație și o obsesie.

Dezvoltarea multiformă a continuat, în parte accentuându-se, însemnată fiind construirea căilor ferate, intensificarea utilizării forței aburilor, creșterea exploatarei petrolului, importantă sursă de bogăție; de asemenea, de la 51 întreprinderi mai însemnate în 1864 s-a ajuns la 134; în 1867 a fost introdus sistemul monetar național, leul devenind dintr-o unitate de calcul una reală; comerțul exterior a crescut și până în 1876 el avea să fie excedentar.

Într-o broșură de inspirație radicală, apărută la Paris la începutul lui 1866, se scrisese limpede: „independența României este acum o chestiune înscrisă în dreptul public european și Europa trebuie să se pronunțe în această privință”. Noua lege pentru organizarea puterii armate, promulgată la 17/29 iulie 1868, a extins obligațiile militare asupra tuturor cetățenilor între 20 și 50 de ani. În noiembrie 1870, în foaia „Pressa” a lui Vasile Boerescu se cerea să fie proclamate „independența și regalitatea”. Tot Boerescu avea să emită ipoteza sancționării într-un eventual congres a desființării raportului de vasalitate dintre România și Imperiul otoman. În 1873, atunci în calitate de ministru de externe, Boerescu plănuia proclamarea neatârării cu sprijinul Austro-Ungariei, Germaniei și Rusiei, dar acest sprijin nefiind obținut, proiectul a fost amânat și de fapt abandonat. Problema însă se impunea a fi rezolvată într-un viitor cât mai apropiat.

În vara anului 1875 s-a declanșat criza orientală, punându-se chestiunea relației viitoare a popoarelor balcanice cu suzeranul otoman. România a adoptat o poziție de neutralitate. Deși era interesată să folosească prilejul pentru a obține schimbarea

statului ei, ea a trebuit să aibă în vedere complexitatea situației și să mai aștepte. Dar primul-ministru conservator Lascăr Catargiu a emis o circulară, la începutul anului 1876, prin care a anunțat că România nu putea fi „un spectator nepăsător”, și că în 1856 puterile ar fi trebuit să facă din țara sa „un stat puternic și complet independent”. La 28 aprilie/10 mai 1876, puterea a fost preluată de noul guvern, dominat de liberali, sub președinția lui Manole Costache-Epureanu, Kogălniceanu preluând funcția de ministru de Externe.

La 18/30 iunie 1877, Serbia și apoi și Muntenegru au declarat război Imperiului otoman. România a rămas neutră, dar printr-o circulară din 15/27 iunie Kogălniceanu a expus revendicările ei, care trebuia să exprime „individualitatea statului român”, pe care un diplomat rus le considera a fi revendicarea „drepturilor unui stat suveran”. Deoarece diplomația otomană nu s-a angajat într-o direcție favorabilă cererilor românești, o nouă circulară a lui Kogălniceanu, din 20 iulie/1 august, anunța accentuarea frământării poporului și arăta de asemenea că „armata fremăta sub jugul disciplinei, doritoare de a lua parte la luptă”.

Deși a avut loc venirea la putere a guvernului Ion C. Brătianu, lucrurile n-au fost precipitate. Brătianu a avut succesiv întrevederi la Sibiu și apoi la Livadia cu împăratul Francisc Iosif, respectiv cu țarul. Angajarea în luptă trebuia să fie făcută cu prudență, mai ales că și în Imperiul otoman avea să fie realizată acțiunea junilor turci. În intervenția ei, România trebuia să țină seama de riscurile care puteau proveni de la cele două imperii creștine limitrofe și să nu forțeze prematur intrarea ei în luptă, ceea ce putea declanșa o invazie otomană la nord de Dunăre. În consecință, România nu a trecut la acțiune decât în luna mai 1877, după ce au fost făcute tatonări în Occident prin misiunile lui C.A. Rosetti și Ion Ghica, ce au pregătit diplomația internațională în a accepta o schimbare a statutului României. „De fapt, a declarat atunci ministrul de Externe al Franței, ducele de Decazes, lui Ghica, sunteți independenți, aveți toate prerogativele unui stat suveran”. La 4/16 aprilie a fost semnată convenția cu Rusia, care îngăduia libera trecere a armatei ruse, dar se asuma și obligația de a se respecta drepturile politice și integritatea țării.

La 9/21 mai 1877, Camera Deputaților și apoi și Senatul au adoptat o moțiune provocată de o interpelare a lui Nicolae Fleșa, prin care se lua act că „independența absolută a României” primise „consacrarea oficială”, dar totodată se renunțase implicit la garanția puterilor. Zarurile erau aruncate.

Trecând Dunărea, armata rusă și-a desfășurat ofensiva, dar ea avea să se găsească într-o grea situație în luna iulie, ceea ce a dus la solicitarea sprijinului militar al României. Intervenția la sudul Dunării avea să confirme în fața Europei drepturile țării la neatârnamare. Ultimul act s-a jucat în Congresul de la Berlin, care a adus recunoașterea internațională a noului statut al României, încheindu-se, în circa două decenii, procesul istoric inițiat prin tratatul de la Paris.

Fără să vrem, trebuie să facem o comparație între ceea ce a avut loc acum 140 de ani și timpul nostru. Istoria nu are menirea doar de a *rememora*, dar și cea esențială de a *învăța*! Paralela dintre procesul istoric desfășurat în cei 21 de ani

dintre congresele din 1856 și 1878, respectiv cele aproape trei decenii scurse din decembrie 1989, ne dezvăluie realități poate îngrijorătoare. În amândouă cazurile au ființat desfășurări înăuntrul spațiului românesc și condiționări externe, în anumite cazuri, paradoxal, mai dure în cel de-al doilea.

Esențială a fost și este poziția celor în cauză, a națiunii române. Cu un veac și jumătate în urmă a ființat o cvasiunitate de vederi în susținerea procesului în curs, în timp ce astăzi ne aflăm în fața unei societăți împărțite, divizate și mai ales nemotivate național. Țara a dispărut! Membrii clasei politice, din nou paradoxal, n-au un țel suprem în cadrul căruia să figureze *România*, au în schimb stări conflictuale chiar înăuntrul aceluiași partid. Independența nu se mai sărbătorește sau cel mult aproape „pe furiș”. Neatârarea a devenit, în multe privințe, o amintire! Este timpul ca fiecare să conștientizeze această stare de fapt și să contribuie la remedierea ei!

DE L'UNION À L'INDÉPENDANCE (1856–1878):
UN PROCESSUS HISTORIQUE

Résumé

L'article est une présentation synthétique du processus qui s'achemina de l'union de la Valachie et de la Moldavie à l'indépendance du nouvel État roumain. On observe alors les efforts de tous les dirigeants politiques, n'importe duquel parti, pour développer l'économie, la force militaire du pays et pour promouvoir les objectifs nationaux roumains auprès les grands puissances du temps. Il s'agit d'une expérience historique à l'inverse de la situation actuelle, qui pourrait toujours donner une leçon de responsabilité aux leaders d'aujourd'hui.

Mots-clés: indépendance, processus historique, projet politique.